

آثار اعتقاد به معاد در زندگی از دیدگاه آموزه‌های دینی

مرضیه روزگرد^۱

چکیده

مقاله حاضر، به بررسی آثار اعتقاد به معاد در زندگی از دیدگاه آموزه‌های دینی می‌پردازد. معاد یکی از دو رکن اعتقادی در ادیان الهی و باوری فطری است که در نهان هر انسانی نهفته است. که اگر به درستی پرورش یابد، تأثیرات عمیق و گسترده‌ای بر زندگی فردی و اجتماعی خواهد داشت. روش انجام تحقیق در این پژوهش با توجه به ماهیت موضوع، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای می‌باشد. از مهم‌ترین نتایج این تحقیق می‌توان به این موارد اشاره کرد: تغییر و بینش، کنترل غرائز و شهوات، غفلت‌زدایی، آرامش روانی و... می‌گردد و در سایه باور به معاد است که عمل به تکلیف الهی آسان می‌گردد و نگرش انسان به زندگی تغییر کرده و آدمی وادار می‌شود تا برای رسیدن به اهداف والای انسانی تلاش کرده و به پرورش فضایل اخلاقی بپردازد. لذا اعتقاد به معاد بهترین وسیله‌ی اطلاع در رسیدن به اوج کمال می‌باشد و عدم باور به آن منجر به گمراهی و بدعاقبتی می‌گردد.

کلیدواژه: آیات و روایات، اعتقاد به معاد، تغییر و بینش

^۱ فارغ التحصیل سطح دو مدرسه علمیه فاطمه معصومه (س) اهواز.

اعتقاد به حیات پس از مرگ یکی از اصول اساسی دین اسلام است. که نه تنها جهان بینی فرد را شکل می دهد، بلکه تأثیرات عمیقی بر رفتار، اخلاق و نگرش اجتماعی او دارد. این باور، انسان را از پوچی و بی هدفی رها کرده و به او انگیزه های برای رعایت اصول اخلاقی و مسئولیت پذیری در زندگی می بخشد.

اما باور به چنین رکن عقیدتی می تواند فرد را در برابر سختی های زندگی مقاوم تر کند، زیرا او زندگی را فقط محدود به این دنیا نمی بیند و به نتیجه اعمال خود ایمان دارد. همچنین، این اعتقاد می تواند در تعاملات اجتماعی، تصمیم گیری های اخلاقی و کاهش استرس نقش داشته باشد. با توجه به مطلب یاد شده سوال اصلی این است که اعتقاد به معاد چه تأثیری در زندگی انسان دارد؟

در باب پیشینه ی این پژوهش، پژوهشگران در این راستا تلاش کرده اند که در قالب مقاله جمع آوری شده است که برای نمونه به تعدادی از آن ها اشاره می شود:

(۱) نقش اعتقاد به معاد در زندگی فردی انسان، از علیرضا اسعدی (۱۳۹۲) نوشته شده. این مقاله به بررسی تأثیر اعتقاد به معاد بر نگرش انسان به زندگی پرداخته و نشان می دهد که باور به آخرت، نوع نگاه فرد را به سعادت و هدف زندگی تغییر می دهد. نویسنده توضیح می دهد که اعتقاد به معاد باعث افزایش انگیزه برای انجام اعمال صالح و تحمل دشواری ها می شود.

(۲) نقش معادباوری در سلامت معنوی انسان از منظر قرآن کریم، از محمود ابراهیمی و رکیانی (۱۳۸۵) نوشته شده. این مقاله این مقاله نقش اعتقاد به معاد را در سلامت معنوی انسان بررسی می کند و نشان می دهد که قرآن کریم در بیش از یک سوم آیات خود به این موضوع اشاره کرده است. نویسنده تأکید دارد که هشدارهای الهی درباره معاد، تأثیر عمیقی بر رفتار و نگرش انسان دارد.

(۳) تأثیرات معادباوری در حیات دنیوی انسان از منظر نهج البلاغه، توسط ناصر رفیعی محمدی (۱۳۹۷) نوشته شده. این مقاله به بررسی تأثیر باور به معاد در نهج البلاغه پرداخته و نشان می دهد که این باور نقش مهمی در زندگی انسان دارد و اعتقاد به معاد فرد را به مسئولیت پذیری، اخلاق مداری و پرهیز از گناه ترغیب می کند. در این مقاله سعی شده است تا از خوانش کلمات گهربار قرآن کریم و روایات ائمه معصومین (ع) به تأثیرات معاد در زندگی انسان اشاره شود.

مفهوم شناسی

مفهوم شناسی واژه معاد

معاد، مصدر میمی و اسم زمان یا اسم مکان از ماده عود به معنای بازگشت است^۱ یا هر چه به آن رجوع شود^۲، یا مصدر میمی به معنای بازگشتن است.^۳ همچنین گاهی به معنای گردیدن و صیوررت به کار می‌رود.^۴

معنی معاد در علم کلام و در اصطلاح متکلمین، بازگشت دوباره‌ی روح به جسم در قیامت و زنده شدن مجدد اوست برای اینکه به اعمال و کرداری که در دنیا انجام داده، رسیدگی شود و پس از محاسبه، افراد با ایمان و پرهیزگار، به بهشت و افراد گناهکار و بدکاران به کیفر اعمال خود برسند.^۵ همچنین آیه الله جوادی آملی، معاد را بازگشت انسان به پروردگار معنا کرده است.^۶ سعد الدین تفتازانی، از اندیشمندان و علما اهل سنت، چهار معنا را برای واژه‌ی معاد ذکر کرده است:

الف- بازگشت به وجود پس از فنا.

ب- جمع شدن اجزای بدن پس از پراکندگی آنها.

ج- بازگشت به حیات بعد از مرگ.

د- بازگشت روح به بدن پس از جدایی آنها.^۷

برخی از نظریه پردازان نیز معاد را مجموعه‌ای از سیر و سلوک و زندگی انسان در عالم دیگر، پس از

^۱ راغب اصفهانی، مفردات، ج ۳، ص ۵۹۴.

^۲ ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۴، ص ۱۸۱.

^۳ زبیدی، تاج العروس، ص ۱۲۳.

^۴ ابن منظور، لسان العرب، ج ۳، ص ۳۱۷.

^۵ لاهیچی، گوهر مراد، ص ۴۵۰.

^۶ جوادی آملی، معاد در قرآن، ج ۱، ص ۱۳۷.

^۷ تفتازانی، شرح المقاصد، ج ۵، ص ۸۵.

مرگ معنا کرده اند.^۱ شبستری در این باره می‌گوید: واژه‌ی معاد در لغت یا مصدر میمی است یا اسم زمان و یا اسم مکان. براین اساس، مفهوم معاد در سه معنا آمده است. بازگشت چیزی به جایی یا به حالی که از آن منتقل شده، زمان بازگشت و مکان بازگشت.^۲

به گفته آیه الله مکارم شیرازی، در قرآن تعابیر مختلفی از مفهوم معاد آمده است. قیامت معروف‌ترین و پر بسامدترین تعبیر از مفهوم معاد است. در قرآن از رستاخیز و معاد، هفتاد بار به یوم القیامه تعبیر شده است. از نظر ایشان، هریک از این اسامی و صفات یکی از خصوصیات معاد و روز قیامت را بیان می‌کند.^۳ آیه الله سبحانی عقیده دارد؛ نام‌ها و اوصاف متعدد معاد در آیات قرآن نشان از اهمیت بسیار قرآن به مفهوم معاد است. ایشان، قیامت را یکی از نام‌های معاد در قرآن دانسته است.^۴

مفهوم شناسی واژه اعتقاد

اعتقاد از ریشه عقد و مصدر باب افتعال است. اعتقد به معنای سخت و شدید است.^۵ مشتقات دیگر آن مانند عقده نیز در همین معنا به کار می‌روند. به آنچه تصدیق شده و قلباً باور شده نیز اعتقاد گفته می‌شود.^۶ به در دل گرفتن، گرویدن، یقین کردن، تصدیق کردن، عقد قلب و دل بر چیزی بستن و بدان ایمان آوردن، همچنین در معنای مشهور به تصدیق جزمی ذهن نیز اطلاق می‌شود.^۷

همچنان که در تعاریف نیز آمده است، اعتقاد را می‌توان با ایمان مترادف دانست. اعتقادات در تقسیم بندی‌های رایج از اسلام، قسیم اخلاقیات و اعمال عبادی قرار می‌گیرد. اصطلاح اصول دین نیز به صورت دقیق، ناظر به بخش اعتقادات دین است. توحید، عدل، نبوت، امامت و معاد متعلقات اعتقادات در مذهب شیعه است.^۸

^۱ نمازی، معاد از دیدگاه آیات و روایات، ص ۱۵.

^۲ شبستری، حق‌الیقین، ص ۳۶۹.

^۳ مکارم شیرازی، پیام قرآن، ج ۵، ص ۳۱.

^۴ سبحانی، اللهیات، ج ۴، ص ۱۶۶.

^۵ فراهیدی، الهین، ج ۱، ص ۱۲۴.

^۶ مهیار، فرهنگ ابجد، ص ۹۴.

^۷ دهخدا، فرهنگ دهخدا، ج ۷، ص ۲۹۴۲.

^۸ آقابزرگ تهرانی، الذریعه الی تصانیف الشیعه، ج ۲، ص ۱۸۳.

آثار اعتقاد به معاد در زندگی

۱- ظهور صفات کمال و فضائل اخلاقی

صفات برجسته اخلاق در کنار یاد معاد، به کمال می‌رسند؛ زیرا یاد معاد و عقاب قیامت، انسان را دل‌شکسته و قلب را خاضع می‌کند. اکثر کمال‌ها و ایثارها همراه با یک نوع محرومیت‌ها و تحمل کردن ناگواری‌ها هستند. اهرمی که بتوان این وزنه‌ها را آن حرکت داد و آن همه ناگواری را تحمل کرد، همان ایمان به جبران در قیامت و ایمان به پاداش‌های الهی است. راستی چرا زن فرعون به قیمتی جذب کاخ و مال و طلاهای فرعون نشد؛ زیرا او به جای دیگر چشم دوخته بود و می‌گفت: «رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ».^۱ آری هوای بهشت در سرداشتن، این‌گونه کاخ فرعون را برای انسان زندان می‌کند.

علمای اخلاق، هر چند در پرورش فضائل اخلاقی موثر است؛ ولی راهنمایی آنان، از دایره سخن و مذاکره دوستانه، فراتر نمی‌رود؛ اما مذهب و اعتقاد به پاداش‌ها و کیفرها، فضیلت‌های اخلاقی مانند: انسان دوستی، ضعیف‌نوازی، مهربانی به یتیمان، دستگیری از درماندگان و... را در انسان زنده می‌کند و از این جهت دانشمندان، مذهب را پشتوانه اخلاق می‌دانند.^۲ انسان‌هایی که معتقدند سرانجام بسوی پروردگارشان باز می‌گردند، نهایت کوشش خود را در انجام طاعات به خرج می‌دهند و با احساس مسئولیت و کنترل کامل اعمال آینده روشن خود را رقم می‌زنند. در مقابل، انکار معاد، عامل اصلی آلوده شدن به اعمال دوزخی است و انسان را به موجودی بی‌بند و بار و بی‌تعهد و مسئولیت مبدل می‌سازد. اثر ایمان به معاد در حُسن اعمال به قدری روشن و آشکار است که امیرمومنان (ع) از کسی که ایمان به آخرت دارد؛ ولی در حُسن اعمال خویش نمی‌کوشد، تعجب می‌کند و می‌فرماید: «عَجَبْتُ لِمَنْ يَعْلَمُ أَنَّ لِلْأَعْمَالِ جَزَاءً كَيْفَ لَا يَحْسُنُ عَمَلَهُ».^۳

ثمره اعتقاد به معاد، ترک اخلاق مذموم مانند: شح، بخل، حسد و رویش صفات کمال مانند: جود، ایثار و انفاق است. خداوند می‌فرماید: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ»؛ هرگز به حقیقت نیکوکاری

^۱ تحریم: ۱۱.

^۲ سبحانی، معاد انسان و جهان، صص ۱۸-۱۹.

^۳ آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ص ۴۹۵.

می‌یابد، که از ظواهر امور به باطن آن‌ها دیده می‌گشاید و از خانه غرور به خانه شعور پا می‌نهد.

تحوّلات دنیا، دگرگونی‌های روزگار، آمدن‌ها و رفتن‌ها همه و همه آیینه‌های تمام‌نمایی هستند که به خوبی ناپایداری این دنیا و جلوه‌های فریبنده آن را نشان می‌دهند و انسان را از دلبستن به دنیا و فرو رفتن در گرداب غفلت بر حذر می‌دارند، به شرط آنکه انسان تنها تماشاگر حوادث نباشد، بلکه از مدرسه روزگار، درس عبرت آموزد و خود را برای دانشگاه قیامت مهیا سازد. امیرمؤمنان علی (ع) در سفارش به پندپذیری از تاریخ می‌فرماید: اگر راهی برای زندگی جاودانه وجود می‌داشت یا از مرگ گریزی بود، حتماً سلیمان بن داوود (ع) چنین می‌کرد، او که خداوند حکومت بر جن و انس را همراه با نبوت و مقام بلند قرب و منزلت در اختیارش قرار داد. اما آن‌گاه که پیمانه عمرش لبریز و روزی او تمام شد تیرهای مرگ از کمان‌های نیستی بر او باریدن گرفت و خانه و دیار از او خالی گشت، خانه‌های او بی صاحب ماند و دیگران آن‌ها را به ارث بردند. مردم! برای شما در تاریخ گذشته درس‌های عبرت فراوان وجود دارد، کجایند عمالقه و فرزندان‌شان؟ کجایند فرعون‌ها و فرزندان‌شان؟ کجایند مردم شهر رس، آن‌ها که پیامبران خدا را کشتند و چراغ نورانی سنت آن‌ها را خاموش کردند و راه و رسم ستمگران و جباران را زنده ساختند؟^۱

قرآن کریم پس از بیان سرگذشت دردناک قوم نوح و عاد و ثمود و قوم شعیب و قوم لوط و سرگذشت فرعونیان، ماجرای آن‌ها را درس عبرتی می‌داند برای همه کسانی که از عذاب آخرت در ترس و بیم به سر می‌برند، و پشت‌شان از شنیدن حوادث هولناک قیامت می‌لرزد؛ آن‌جا که می‌فرماید: «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّمَن خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ؛ در این سرگذشت‌های عبرت‌انگیز و حوادث شوم و دردناکی که بر گذشتگان رفت، علامت و نشانه‌ای است برای کسانی که از عذاب آخرت می‌ترسند؛ همان روزی که همه مردم در آن گرد می‌آیند.»^۲

آری آن‌ها که به رستاخیز ایمان دارند، با دیدن هر یک از این نمونه‌ها و سرنوشت شومی که چنین اقوامی بدان گرفتار آمدند، دل‌هایشان تکان می‌خورد و از ماجرای آن‌ها عبرت می‌گیرند و راه خود را بازمی‌یابند و دامن خود را به گناهانی که آن‌ها بدان آلوده شدند نمی‌آلایند. اما آن‌ها که ایمانی به قیامت ندارند،

^۱ ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۱۰، ص ۲۳۴.

^۲ آهود: ۱۰۳.

دریچه دل‌هایشان بر واقعیت‌های زندگی بسته شده، تنها سر در آخور زندگی دارند و از آخرت غافل‌اند. از این رو از کنار تمامی حوادث و تحولات زندگی به سادگی می‌گذرند و دل‌های سنگ و سخت‌شان از مواظ و عبرت‌های فراوان عالم هیچ تأثیر نمی‌پذیرد.

۱۳- ایجاد اخلاص

یکی از شیرین‌ترین ثمره معاد، زدودن شرک و ریا از نیت‌ها می‌باشد. انسان معتقد در زندگی و فعالیت‌هایش فقط رضایت خدا را در نظر دارد و از وابستگی‌های دیگر رها و آزاد است معتقد به معاد بر این باور است که دلبستگی به دنیا انسان را سرگرم می‌کند و از مقصود اصلی باز می‌دارد، بنابراین انسان معتقد در کارها و رفتارش به غیر خدا توجه نمی‌کند. نکته مهم این است که انجام کار شایسته و داشتن اخلاص، ثمره توجه مستمر به آخرت است.^۱

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از این مطالعه نشان داد که طبق نظر قرآن و روایات باور به معاد در تربیت انسان‌ها نقش اساسی دارد و می‌تواند نقش مهمی در کنترل انحرافات بشر و حفظ میانه‌روی داشته باشد. مانند موتور محرکی در وجود انسان ایجاد انگیزه کند تا انسان رفتار خود را به سمت و سویی جهت دهد که منافع او را در زندگی جاویدان آخرت تأمین کند و از رفتاری که باعث تخریب و زیان وی می‌شود اجتناب ورزد. ایمان و اعتقاد به آخرت آثار مثبت فراوانی برای فرد و جامعه دارد که از میان می‌توان به این موارد اشاره کرد: اعتقاد به معاد موجب می‌شود انسان به جلوه‌های فریبنده دنیا بی‌اعتنا باشد و زندگی را از منظر هدفمندی و معنویت بنگرد. باور به معاد نقش مهمی در مهار تمایلات نفسانی و هدایت آن‌ها در مسیر صحیح دارد. ایمان به معاد موجب کاهش اضطراب و نگرانی‌های ناشی از ناپایداری دنیا شده و فرد را به آرامش درونی می‌رساند و همچنین اعتقاد به معاد انسان را به سوی رشد اخلاقی و تلاش برای دستیابی به کمال سوق می‌دهد. در نتیجه، اعتقاد به معاد نه تنها یک اصل اعتقادی بلکه عاملی بنیادین در اصلاح رفتار، تقویت معنویت و دستیابی به سعادت حقیقی است.

^۱ جمشیدی، آثار فردی معاد از دیدگاه قرآن، ص ۱۲۷.

منابع:

✽قرآن کریم

آقابزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعه الى تصانیف الشیعه، نجف، المطبعه الغری، ۱۳۵۵

آمدی، عبد الواحد، غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه: محمد انصاری، تهران، افست، بی تا

آیتی عبد الحمید، ترجمه نهج البلاغه، تهران، پژوهش فروزان روز، ۱۳۷۷

ابن بابویه، محمد بن علی، معانی الاخبار، مترجم: حمید رضا شیخی، تهران، فکرآوران، چ اول، ۱۳۸۹

ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبه الله، شرح نهج البلاغه، محقق: ابراهیم محمد ابوالفضل، قم، مکتبه

آیه الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۳۶۳

ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، محقق: عبد السلام محمد هارون، قم، تبلیغات اسلامی

حوزه علمیه قم، ۱۴۰۴ه

ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، قم، نشر ادب و حوزه، ۱۳۶۷

تفتازانی، مسعود بن عمر، شرح المقاصد، قم، الشریف الرضی، چ اول، ۱۴۱۲ق

جوادی آملی، عبدالله، معاد در قرآن، قم، اسراء، چ هفتم، ۱۳۹۵

جمشیدی، اسد الله، آثار فردی معاد از دیدگاه قرآن، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)،

چ اول، ۱۳۸۰

دهخدا، علی اکبر، فرهنگ دهخدا، تهران، سیروس، ۱۳۳۸

رستمی، مریم و همکاران، اضطراب مرگ در سالمندان: نقش سرسختی روان شناختی و التزام عملی به

نماز، مجله روان شناسی پیری، ۱۳۷۵

راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات، بیروت، الامیره، ۱۴۱۳ق

زبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر قاموس، بیروت، دارالحديث، ۱۳۸۶

- دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه، قم، موسسه تحقیقاتی امیرالمومنین (ع)
- سبحانی، جعفر، اللهیات، قم، موسسه امام صادق (ع)، ۱۳۸۲
-، معاد انسان و جهان، قم، انتشارات مکتب اسلام، ۱۳۷۳
- شبستری، محمد بن عبد الکریم، حق الیقین، محقق: جواد نور بخش، قم، یلدا، ۱۳۸۲
- شریف رضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، تصحیح: صبحی صالح، قم، دارالفکر، چ اول، ۱۳۸۶
- شریعتی، محمد باقر، معاد در نگاه وحی و فلسفه، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۰
- شهیدی، جعفر، ترجمه نهج البلاغه، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، چ سی و پنجم، ۱۳۷۸
- طبری، محمد بن جریر، جامع البیان، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۷۲
- طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، مترجم: ناصر مکارم شیرازی، تهران، بنیاد علامه طباطبایی، ۱۳۶۷
- فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، قم، هجرت، ۱۴۱۰ق
- فتال نیشابوری، محمد بن احمد، روضه الواعظین، قم، رازی، ۱۹۹۶م
- فلسفی، محمد تقی، معاد از نظر روح و جسم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۲
- فیض الاسلام، علی نقی، شرح نهج البلاغه، تهران، سپهر، بی تا،
- لاهیچی، فیاض، گوهر مراد، تهران، سایه، چ اول، ۱۳۷۳
- مهیار، رضا، فرهنگ ابجد، تهران، اسلامی، ۱۳۷۵، ص ۹۴
- مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۸۱
-، معاد و جهان پس از مرگ، قم، مطبوعاتی هدف، چ دوم، ۱۳۳۶
-، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامی، ۱۳۷۴

مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، قم، صدرا، چ بیستم، ۱۳۹۵

محمد قاسمی، حمید، آثار تربیتی اعتقاد به معاد در داستان‌های قرآن، مشکوه، ۱۳۸۳

موسوی خمینی، روح الله، صحیفه امام، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۶۳

مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، بیروت، موسسه الوفاء، ۱۴۰۵ق

نمازی، عبد النبی، معاد از دیدگاه آیات و روایات، قم، تحسین، ۱۳۸۵

نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، قم، هجرت،